

FACULTAT DE TRADUCCIÓ I D'INTERPRETACIÓ

GRAU D'ESTUDIS D'ÀSIA ORIENTAL

TREBALL FI DE GRAU

**L'ANTISEMITISME JAPONÈS I L'ACOLLIDA
DELS REFUGIATS JUEUS (1930-1945):
UNA CONTRADICCIO HISTÒRICA?**

IVETTE ABULÍ FEDERICO

TUTORA

MONTSERRAT Crespín Perales

BARCELONA, JUNY DE 2015

Universitat Autònoma de Barcelona

Índex

1. Introducció	2
2. Context històric	4
2.1. A la recerca d'una identitat nacional: <i>Kokutai</i> i panasianisme	4
2.2. L'aliança entre el Japó i l'Alemanya nazi: una relació de conveniència	8
3. Antisemitisme japonès: una anomalia històrica?	11
4. Els refugiats jueus al Japó	20
5. Conclusions	24
Bibliografia	27

1. Introducció

És nombrosa i tractada des de perspectives tan diverses com la política, la històrica o la filosòfica, la literatura que hom pot trobar sobre el Japó i la seva participació en la Segona Guerra Mundial, tot i que encara hi ha molts episodis pendents de ser analitzats amb profunditat. El nostre tema central d'investigació podria ser entès com un d'aquests capítols que, majoritàriament, en l'àmbit de la memòria històrica i la política han estat silenciats si bé, també, és cert que es troben estudis i anàlisis fetes als Estats Units d'Amèrica (EUA) o Europa. L'objectiu del present treball de recerca consisteix en exposar els motius pels quals el Japó va facilitar asil als jueus a finals dels anys trenta i durant la Segona Guerra Mundial, considerant, alhora, el creixent sentiment antisemita a Europa i la intimació política i ideològica entre l'Alemanya Nazi i el Japó a partir de 1940. Com defensa Pallister (2008: 2), malgrat que l'estudi de les relacions entre els japonesos i els jueus durant el període d'entreguerres i la Segona Guerra Mundial oferiria una nova perspectiva d'estudi de la història moderna japonesa i, alhora, contribuiria en la redacció de la narrativa sobre l'Holocaust, aquest resulta un tema sovint titllat de poc important i, conseqüentment, ignorat.

Per a trobar resposta a la pregunta que motiva el present estudi, és necessari parar atenció, d'una banda, a les particularitats de l'antisemitisme japonès durant el període històric fixat que no fan sinó incrementar l'interès pel fet que el Japó salvà la vida de milers de refugiats jueus durant els anys trenta i quaranta, tot i el seu aliat nazi en el panorama internacional i les pressions que aquest exercí. Així mateix, s'analitzaran les diverses polítiques que el govern japonès implementà pel que fa a la qüestió dels jueus. Si bé és un tema que es desenvoluparà més endavant, és important tenir present, d'entrada, que resulta molt complicat categoritzar amb una sola etiqueta les opinions japoneses dels jueus ja que, lluny de ser uniformes, eren molt nombroses i plurals. En la mentalitat japonesa, els jueus no varen assumir mai una única posició (Pallister, 2008: 104, 105). Així doncs, al treballar aquest tema, caldrà evitar caure en reduccionismes i generalitzacions discursives, errors metodològics que, d'altra banda, es troben en estudis fets per altres acadèmics i que aquest treball es proposa qüestionar. Un dels exemples més esclaridors d'aquest fet seria l'argument que sosté que l'antisemitisme japonès no és més que «una adherència estúpida a la doctrina Nazi derivada de les pressions alemanyes» (Dower, 1986: 258).

Dit això, és precís comentar l'estructura amb la qual es desenvolupa el present estudi. D'entrada, s'ofereix un context històric centrat en la vessant de la política internacional de la primera meitat del segle XX. Primerament, es fa un repàs concís del panorama polític des de finals de l'Era Meiji amb l'objectiu d'ubicar l'anàlisi d'uns fets concrets posteriors. Tot seguit, s'emfatitza la carrera imperialista, el discurs panasiàtic i el projecte de l'Esfera de Co-Prosperitat de la Gran Àsia Oriental (*daitōakyōeiken*) i com això va permetre la importació i adopció d'un discurs antisemita. També es treballen els principals punts de l'aliança entre el Japó i l'Alemanya Nazi i s'observa com, lluny del que pot semblar a primera vista, el pacte entre ambdues nacions era més complex del que les explicacions més difoses poden suggerir.

Tot seguit, s'estudia l'antisemitisme japonès, concretament el discurs que es va crear i les conseqüents polítiques que va provocar, observant la creació, evolució i les particularitats que aquest va tenir. Paral·lelament, s'estudia de quina manera va influir que el Japó fos, simultàniament, víctima de discursos i polítiques antijaponeses (o antiasiàtiques) com, ho va ser, el discurs del *Yellow Peril*.

Finalment es comenta, de manera específica, la figura dels jueus. D'una banda, procurem trobar si hi havia algun tipus de perfil entre els refugiats i, de l'altra, revisem l'associacionisme de les diverses comunitats jueves que es van configurar. Endemés, es revisa el cas del gueto de Shanghai, on hi va haver la major concentració de jueus en un territori controlat pel Japó durant la Guerra (Pallister, 2008: 9), i l'aportació de figures concretes, com la del cònsol japonès Chinue Sugihara (1900-1986) i el filòsof Karl Löwith (1897-1973). Al treballar els casos de Shanghai i Sugihara, però, cal parar especial atenció en evitar no caure en els discursos de la memòria selectiva que, a part de ser marcadament simplistes, apelen a la victimització del Japó durant aquest període.

A les conclusions, s'ofereix un resum de les principals idees que apareixen al llarg del present estudi per a determinar quina resposta hem trobat a la qüestió inicial, amb el recolzament d'una metodologia que consisteix en la recopilació de documents i en la seva anàlisi textual i interpretativa. A tall il·lustratiu, han esdevingut obres de gran rellevància els estudis de Cassey J. Pallister, Gao Bei i David G. Goodman i Masanori Miyazawa, entre d'altres.

2. Context històric

Aquest apartat se centra en les bases teòriques que ajuden a comprendre millor l'actuació japonesa en relació a la qüestió dels refugiats jueus i serveixen de fonament a l'hora d'explicar la introducció i adopció del discurs antisemita. En dos apartats diferenciats oferim, d'una banda, un repàs somer del context polític japonès des de finals de l'Era Meiji, centrat en la carrera imperialista japonesa, i el rol que el discurs i la ideologia panasiàtica van jugar-hi; i, de l'altra, tractem l'espínosa relació que varen mantenir el Japó i el seu aliat germànic.

2.1. A la recerca d'una identitat nacional: *Kokutai* i panasianisme

Durant l'última dècada del segle XIX les elits polítiques i intel·lectuals japoneses van mirar de redefinir llur país i la japonesitat en els assumptes domèstics. N'és un clar exemple l'Edicte Imperial sobre l'Educació de 1890¹ segons el qual la nova educació obligatòria emfatitzava valors confucians i mites sintoistes sobre els orígens divins de la casa imperial. Al mateix temps, el text era el resultat d'un exercici d'inclusió híbrida amb elements introduïts durant l'Era Meiji tals com el respecte vers la Constitució i el nou corpus jurídic o la preservació dels béns públics buscant promoure, així, els interessos comuns del grup. La nova imatge de l'Emperador com a patriarca de la família-Estat japonesa esdevingué una de les principals característiques de la nova identitat que s'estava construint (Tipton, 2002: 55, 64).

Així, la promulgació d'una Constitució el 1889 i l'establiment d'institucions parlamentàries no només volien accelerar l'eliminació dels Tractats Desiguels² sinó que

¹ Meiji Jingu "The Imperial Rescript on Education", *Meiji Jingu*. [en línia] Disponible a: *About Meiji Jingu* <http://www.meijijingu.or.jp/english/about/6.html> [consultat el 18 d'abril de 2015].

² Terme pejoratiu que es refereix, principalment, als acords bilaterals firmats durant la segona meitat del segle XIX i principis del XX entre les potències europees o els EUA i els Estats asiàtics. Durant el segle XX el terme s'integra en el context de l'imperialisme i denota injustícia i/o humiliació. Els tractats es caracteritzen per un fort desequilibri entre els drets i obligacions dels firmants. El dret no recíproc d'extraterritorialitat sempre a favor de la potència imperialista va ser particularment rellevant. Aquest permetia que els nacionals de la potència hegemònica residents en algun dels països que hagués acceptat la clàusula d'extraterritorialitat fossin immunes a la jurisdicció local en qüestions civils i criminals. En el cas del Japó, la

també pretenien transformar la institució imperial en un símbol de la identitat nacional i la Dieta en una eina per a assolir la unitat de la nació japonesa. Els líders Meiji van seguir utilitzant deliberadament i selectiva les institucions i pràctiques occidentals per tal de demostrar la seva “civilitat” i “modernitat” davant la resta de potències (Tipton, 2002: 55, 56).

La campanya imperialista, la Revolució Industrial i les polítiques de creació de l'Estat-nació oferien el context per a l'aparició de la turbulència política que marcà el final del segle XIX i el principi del següent (Gordon, 2003: 123). Els processos d'industrialització i modernització no van beneficiar, en termes econòmics, la societat d'una manera uniforme i això va provocar l'aparició de nous grups socials que van expressar els seus desitjos i necessitats en repetides protestes i moviments socioculturals.

D'altra banda, la política exterior de l'Era Meiji es va focalitzar en dos punts clau: definir l'estatus de Corea i eliminar els Tractats Desiguals (Tipton, 2002: 73). De fet, el control de Corea va ser el desencadenant de la Guerra Sinojaponesa (1894-1895) i la Russojaponesa (1904-1905). Cal tenir present, però, que van ser diversos factors i forces els que van convertir el Japó en una potència imperialista. En primer lloc, els intel·lectuals nativistes reclamaven que el Japó, en tant que regne diví, esdevingués la nació que encapçalava la resta de nacions del món. Els governants Meiji simpatitzaven amb aquests reclams perquè volien assegurar la seva posició dins d'Àsia i consagrar l'Emperador com el pilar central de l'ordre domèstic. En segon lloc, els líders Meiji van acceptar una lògica geopolítica que forçava el país a escollir entre emular les potències occidentals i esdevenir un imperi o bé perdre la seva independència i sotmetre's. En tercer lloc, un grup de japonesos influents van desenvolupar forts interessos en l'àmbit dels negocis a l'estranger, sobretot a Corea. En altres paraules, la carrera imperialista japonesa vingué propulsada per lògiques connexes de poder militar, geopolítica competitiva, comerç i inversions creixents i idees autòctones de supremacia. Al mateix temps, tot quedava reforçat pel pensament racista dominant a Occident (Gordon, 2003: 122, 123).

El període 1905-1932 és popularment conegut com “Democràcia Taishō”, la qual començà amb l'agitació política pel descontent fruit del resultat de la Guerra

potència que va gaudir de més privilegis derivats de l'esmentada clàusula va ser l'Imperi Austrohongarès (Jones, 1970: 29-30; Peters, 2007).

Russojaponesa i acabà amb la caiguda del gabinet del partit Seiyūkai el 1932. Malgrat que va ser una època de relativa estabilització en el pla de les relacions internacionals, internament el Japó va viure una etapa plena d'agitació, canvis i conflictes (Gordon, 2003: 161; Gordon, 2014; Tipton, 2002: 88). Entre el 1890 i el 1920, al Japó va aparèixer la política híbrida de la democràcia imperial. El caràcter híbrid d'aquesta va permetre la coexistència d'elements contradictoris dins la mateixa. De fet, la por que des de Meiji es tenia a la democràcia en sentit ple propicià l'aparició de diversos mecanismes de control de la població (*i.e.* Llei de Preservació de l'Ordre Públic de 1894, de 1900 i de 1925) que van permetre la instauració d'eixos de democràcia amb molts matisos. L'ordre polític se sustentava en una institució imperial modernitzada que permetia cert grau de pluralisme i participació popular.

A causa d'una cadena d'esdeveniments (depressió econòmica, conflictes socials intens, expansionisme militar i assassinats de primers ministres i capitalistes destacats) el sistema polític japonès entre 1929 i 1932 canvià. Aquest derivà en un nou ordre polític semblant al dels sistemes totalitaris europeus (Gordon, 2003: 182). Ja que el plantejament nipó tenia una forta diferència qualitativa amb el dels europeus, també seria possible catalogar-lo com "ultranacionalista" (Maruyama, 1969: 3).

A finals de la dècada de 1930 partits polítics independents i associacions populars diverses van ser substituïts per grans cossos estatals que tenien per objectiu mobilitzar la nació per a la guerra total contra la Xina i portar harmonia i ordre a casa. Una de les principals característiques de les polítiques dels anys trenta va ser la turbulència continuada dins l'exèrcit i el poder creixent dels militars sobre la burocràcia, la Cort i els partits (Gordon, 2003: 182). Els anys trenta, doncs, van ser ocupats per associacions i grups de base nacionalista i un tradicionalisme creixent. El nacionalisme en si, però, no era nou dins la societat japonesa, a l'hora de definir una identitat era quelcom present des de l'Era Meiji, si bé es van anar radicalitzant amb el pas del temps. L'aparició i la implementació del *kokutai* i la ideologia panasiàtica, són claus per a entendre el procés de radicalització.

El panasianisme es va desenvolupar durant l'Era Meiji com un moviment culturalista sense gaires implicacions polítiques. Aviat, però, es va tornar un assumpte crucial dins les discussions sobre el futur del Japó i ocupà un lloc important dins el projecte de creació de l'Estat-nació i la recerca de la identitat nacional. Tot i així, no va

ser fins a finals de la dècada de 1930 que aquesta ideologia es convertí en quelcom similar a una política oficial. Tot i que al principi el panasianisme japonès era de caràcter regionalista, a finals de l'Era Meiji i durant la democràcia Taishō canvià i n'adoptà un d'hegemònic. La barreja del pensament occidental amb un sentiment de superioritat vers la resta de regions asiàtiques, i molt especialment vers la Xina, expliquen aquesta transformació (Saaler, 2002: 4-14). A partir del període d'entreguerres el terme *minzoku* (nacionalitat ètnica) guanyà molt de pes com a principi legítim per a definir la identitat sociocultural, sobretot des de mitjans de la dècada de 1930. El concepte d'etnicitat, doncs, va ser clau per al desenvolupament de la ideologia a la que el Japó apel·lava a l'hora de justificar la seva actuació a la Guerra i explica el motiu pel qual es consideraven legítims per a "alliberar Àsia". La contribució més important que aquesta teoria va fer al panasianisme japonès va ser la instauració de la idea que existia una jerarquia de les nacionalitats (Doak, 2007:168-173).

La confluència del panasianisme i la teoria jeràrquica de les etnicitats culminà amb el projecte de crear l'Esfera de Co-Prosperitat de la Gran Àsia Oriental durant la Segona Guerra Mundial. Aquest organisme visionava un nou ordre regional amb el Japó al centre com a líder de la resta de nacions de l'Àsia Oriental. Hi havia quatre zones diferenciades que s'integrarien en un tot orgànic després d'un procés expansionista de quatre fases (Doak, 2007: 147; Dower, 1986: 273; Saaler, 2002: 14). Aquest projecte anava de la mà del *kokutai* o "Política Nacional", una particularitat del nacionalisme japonès, segons Masao Maruyama (1914-1996). Es pot entendre com la materialització política d'uns valors absoluts segons els quals l'Emperador posseeix l'autoritat política i moral. És el símbol de la nació i l'ideal del Bé, la Bellesa i la Veritat, atès que és perfecte i descendeix dels déus. Tots els individus actuen sempre en relació de dependència amb la Política Nacional i el seu valor deriva de la distància en la que es trobin de l'Emperador (Maruyama, 1969: 8-14). La publicació del pamfletari llibre *Kokutai no Hongi* (Principis Bàsics de la Política Nacional) el 1937 per part del Ministeri d'Educació fou una de les principals vies d'implementació del *kokutai* i un reflex de l'apogeu que aquest assolí (Gordon, 2003: 199; Jansen, 2001: 278). D'una banda, el llibre subratllava la major moralitat del Japó i la capacitat que aquest tenia d'estendre-la a la resta de nacions, les quals no podien fer altra cosa que assumir el seu lloc sota el lideratge japonès. De l'altra, va consagrar l'estructura familiar com a

fonament de l'ordre domèstic i internacional. La idea que cada membre de la família havia d'ocupar el seu lloc sota l'autoritat paterna, es traspassava a nivell nacional (*i.e.* tots els japonesos per sota l'Emperador) i també global (*i.e.* totes les nacions per sota el Japó) (Dower, 1986: 221, 280-283).

Així, el projecte imperialista japonès ho pivotava tot sobre la centralitat del *kokutai* i el símbol de l'Emperador. L'incident de Manxúria de 1931 que derivà en la Segona Guerra Sinojaponesa (1937-1945) i la posterior implicació en la Segona Guerra Mundial donen resposta en bona mesura a la ideologia panasiàtica hegemònica que es va adoptar.

2.2. L'aliança entre el Japó i l'Alemanya nazi: una relació de conveniència

El Japó i l'Alemanya nazi havien tingut acostaments polítics i ideològics previs al Pacte Tripartit signat el 27 de setembre de 1940, com en el cas del Pacte *Antikomintern* contra la Unió Soviètica (1936) o del Pacte Cultural (1938) (Gordon, 2003: 207; Shidehara Furuya, 1995: 19), tot i que el pacte que els convertí en aliats formals durant la Segona Guerra Mundial és el més rellevant de tots. Malgrat que les conseqüències i implicacions del Pacte Tripartit van ser notables, no s'ha de perdre de vista el fet que l'aliança Alemanya-Japó va ser una aliança oportunista i de conveniència sense un compromís sincer per cap d'ambdues parts. El pacte de no agressió entre Alemanya i la Unió Soviètica de 1936 o el pacte russojaponès de 1941 són exemples típics d'aquesta manca d'implicació sincera (Shidehara Furuya, 1995: 19). En paraules de Meskill (1966: 3, 4):

It was more like a long and uneasy engagement, maintained long past the hope of eventual union, not because the partners had become comfortably used to each other, but because breaking the engagement would have reduced the prestige of each other in the neighborhood. (...) Germany and Japan, moreover, were caught in such delusions about each other's political and military goals and practiced such secrecy and deception concerning their own objectives that even on those few occasions when their interests genuinely converged they were unable to coordinate their policies.

D'acord amb el Pacte Tripartit³, l'objectiu dels signants era establir i mantenir un nou ordre a Europa i l'Àsia Oriental tot promovent la prosperitat i el benestar dels implicats. Pel que fa al contingut dels sis articles del tractat, en els dos primers les potències de l'Eix reconeixien mútuament el seu lideratge a l'hora d'establir un nou ordre en les seves respectives zones d'influència. En el tercer, els tres països es comprometien a ajudar-se políticament, econòmicament i militar en cas de ser atacats per algun país que, en el moment de firmar el tractat, no estigués involucrat en la Guerra d'Europa o el conflicte sinojaponès. En el quart s'establí que les tres nacions es trobarien regularment per celebrar comissions tècniques conjuntes. En el cinquè s'especificava que els termes del pacte no afectarien de cap manera la relació política que cada un dels implicats mantenia amb la Unió Soviètica. I, finalment, el darrer article definia que el Pacte tenia una durada de deu anys i explicava com es podria renovar.

Les negociacions que van finalitzar amb l'acord de 1940, però, no van ser senzilles i de fet, els representants alemanys van acabar afegint unes clàusules secretes favorables al Japó sense que el govern alemany ho consentís amb l'objectiu d'aconseguir el pacte i tenir la seva pròpia "espasa" a l'Àsia Oriental. Des del principi, els governs alemany i japonès tenien concepcions molt diferents de què oferia i demanava l'aliança i el temps no va eliminar mai el malentès que hi havia al bell mig d'aquesta, una confusió que va derivar en el fet que el govern alemany no es va arribar a assabentar dels afegits secrets al Tractat ni el japonès, al seu torn, es va adonar que el Ministeri d'Exterior germànic no recolzava el que prometien els seus representants (Meskill, 1966: 17-20). Des del principi només va ser una aliança per motius de *Realpolitik* marcada, a més, pel racisme nazi, el qual sempre va veure el Japó com un aliat racialment inferior (Shidehara Furuya, 1995: 24-25). No sorprèn, doncs, que abans de concloure els primers sis mesos d'aliança, aquesta ja hagués resultat decebedora per a ambdós bàndols (Meskill, 1966: 25).

³ Lilian Goldman Law Library (2008). "Three Power-Pact Between Germany, Italy, and Japan, Signed at Berlin, September 27, 1940", Yale Law School. [en línia] Disponible a: *The Avalon Project Documents in Law, History and Diplomacy* <http://avalon.law.yale.edu/wwii/triparti.asp> [consultat el 9 d'abril de 2015]

Vista la manca de compromís i confiança sincera entre els dos aliats i considerant la frustració que generava el fet de ser vist com un aliat racialment inferior⁴ no sembla tan estrany que el Japó acabés tolerant l'entrada de refugiats jueus com a mostra i exercici de la seva autonomia com a Estat-nació. En els apartats següents s'aprofundeix en l'estudi de la ideologia antisemita japonesa i les polítiques que es varen implementar per a afrontar la qüestió dels jueus per a acabar d'aconseguir una visió panoràmica de la situació i trobar una resposta a la pregunta inicial del present estudi.

⁴ Més encara considerant la sensibilitat japonesa pel rebuig de la clàusula d'igualtat racial en la fundació de la Lliga de Nacions (hi entra el 1920 i en surt després de l'incident de Manxúria de 1931).

3. Antisemitisme japonès: una anomalia històrica?

Per a comprendre millor com de significant va resultar que el Japó salvés la vida de milers de refugiats jueus, cal tenir molt present el discurs i polítiques antisemites que hi havia en marxa en aquell moment. Hi ha hagut molt de debat sobre què ha significat i com es pot explicar la presència de l'antisemitisme al Japó. Hi ha qui argumenta que l'origen de la fascinació pels jueus i l'antisemitisme es remunta a l'època de l'aliança amb Alemanya durant la Segona Guerra Mundial, mentre que altres autors ho interpreten com una extensió de la llarga història d'imaginar-se a l'Altre, o bé com si es tractés d'un fenomen paranormal, com si les idees japoneses sobre els jueus fossin quelcom comparable a les aventures d'extraterrestres o al terror inspirat per dimonis mífics. Finalment, també hi ha qui ho interpreta com una paradoxa i, alhora, una anomalia històrica, l'argument que les expressions antisemites són, en realitat, sentiments d'admiració i afinitat expressats com a por i enveja (Goodman, 2005: 1; Goodman i Miyazawa, 1995: 11).

Dins d'aquest debat, Pallister (2008: 1) suggereix que els orígens de l'antisemitisme japonès es poden remuntar a interpretacions cristianes dels jueus que introdueixen els missioners i la posterior arribada de textos antisemites influents com *Els Protocols dels Savis de Sió*⁵, que apareixen el segle XX. Així doncs, l'antisemitisme japonès no pot ser perfectament definit com a racista, etnocèntric o religió per naturalesa. Per aquesta raó, l'autor el defineix, simplement, com a «hostilitat dirigida cap als jueus», ja que estava basat en estereotips del segle XX importats d'Occident i servia per a definir el Japó davant una Alteritat antitètica, de la mateixa manera que ho va fer a altres països i igual que ho van fer altres estereotips racials. En aquesta mateixa línia apunta Goodman (2005: 2) quan defensa que *Els Protocols* i la seva ideologia s'han imbricat amb la política i la història del segle XX. En el cas concret japonès, la

⁵ *Els Protocols dels Savis de Sió* (1903) és una de les obres més rellevants dins la literatura antisemita. Hi apareixen diverses intervencions que es fan al llarg de les vint-i-quatre sessions d'un congrés fictici celebrat per les "Dotze Tribus d'Israel". Aquestes intervencions materialitzen la majoria dels mites i estereotips negatius que s'han anat transmetent al llarg dels anys. Creat per l'*Okhrana*, la policia secreta de la Rússia Imperial, l'obra tenia per objectiu culpar als jueus de la Revolució Russa de 1905. Nogensmenys, derivà en odi i pogroms contra els jueus. Avui dia, encara és un dels pilars en el que se sustenten molts grups conservadors i neonazis d'arreu del món (Bronner, 2000: 1).

qüestió jueva i l'antisemitisme sustentat en obres com l'esmentada van contribuir a l'escalada del feixisme, la justificació de la Guerra al Pacífic i, per extensió, la instigació de les múltiples atrocitats que s'hi varen cometre.

D'altra banda, és necessari dir que no hi ha consens sobre el moment en què comencen els discursos i la literatura antisemites al Japó més enllà que són posteriors a l'obertura forçada del país del 1854. Alguns autors emfatitzen l'arribada dels missioners cristians a finals del segle XIX i les obres que aquests varen introduir com, per exemple, *El Mercader de Venècia* de William Shakespeare. Malgrat que no eren textos explícitament antisemites, contenien un ampli ventall d'estereotips sobre els jueus que van quedar molt arrelats en l'imaginari japonès (Golub, 1992: 1; Kowner, 1997). Tot i així, no es pot obviar el fet que aquestes obres van ser fortament intervingudes per la cultura japonesa i que l'èxit i l'impacte d'obres com la de Shakespeare es devien, sobretot, al reflex que oferien de les inseguretats japoneses vers l'estranger (Goodman i Miyazawa, 1995: 29).

A aquest fenomen s'hi sol sumar l'impacte que causà el cas de Jacob Schiff (1847-1920), el qual era un banquer jueu nord-americà que concedí enormes préstecs al Japó perquè es pogués finançar la campanya en la Guerra Russojaponesa. Schiff estava molt ressentit amb el mal tracte que el tzar Nicholas II infligia als jueus russos i, per això, considerà oportú ajudar el Japó. Els ajuts econòmics que els va facilitar varen resultar decisius per a guanyar i, per això, després de la Guerra esdevingué un heroi nacional i el primer estranger en rebre, el 1907, l'Ordre del Sol Naixent⁶. Tot i que l'actuació de Schiff va crear una bona impressió dels jueus, també va alimentar diversos estereotips negatius ja que es va entendre com una prova de la capacitat que tenien els jueus de manipular l'economia i els afers mundials (Bei, 2013: 20; Kearney, 1993: 55; Kohno, 1983: 6; Pallister, 2008: 18).

Més enllà d'aquestes primeres preses de contacte amb nocions i estereotips antisemites, però, hi fa força consens en afirmar que l'apogeu real de l'antisemitisme començà a partir dels anys vint. Així, al llarg de la història de l'antisemitisme nipó de la

⁶ En japonès, *Kyoku jitsu shō*, és la segona condecoració més important del Japó (Bei, 2013: 20), creada el 1875 per l'Emperador Meiji, i serveix per a reconèixer algun mèrit civil o militar excepcional. Té vuit classes diferents i la medalla obtinguda canvia en funció de la classe de reconeixement obtingut (Encyclopædia Britannica, 2015).

primera meitat del segle XX s'hi podrien diferenciar dos grans episodis: el primer va transcórrer durant les dècades de 1920 i 1930 i el segon començà després de la firma del Pacte Tripartit i acabà amb la fi de la Segona Guerra Mundial.

El 1918 el Japó va decidir intervenir a la Revolució Russa enviant una expedició a Sibèria per tal d'ajudar els soldats blancs, la qual romangué en territori rus fins el 1922 i, al llarg de la seva estada, els soldats japonesos van tenir accés a diversos materials antisemites, molts dels quals van arribar al Japó un cop finalitzada la intervenció. *Els Protocols dels Savis de Sió* fou l'obra més important de les que es van introduir llavors⁷. Arrel de l'intercanvi que es produeix entre russos i japonesos, molts oficials de l'exèrcit japonès i alguns civils es comencen a interessar pel tema dels jueus (Goodman i Miyazawa, 1995: 76; Pallister, 2008:16). Entre els militars destaquen quatre experts en llengua russa que, pocs anys després, esdevingueren els “experts en jueus” del Japó i van tenir un rol molt destacat a l'hora de configurar l'antisemitisme japonès i les diverses polítiques vers els jueus. El grup d'*experts* estava format pel General Kiichiro Higuchi (1888-1970), el General Nobutaka Shioden (1878-1962), el Capità Koreshige Inuzuka (1890-1965) i el Coronel Norihiro Yasue (1886-1950), els dos darrers dels quals van ser els més rellevants (Kearney, 1993: 55, Kohno, 1983: 7).

Durant els anys vint les idees dels *experts* eren, encara, una ideologia menor i, de fet, van rebre diverses crítiques provinents tant de liberals com de conservadors, ja que encara hi havia llibertat d'expressió i de premsa (Goodman i Miyazawa, 1995: 86). Tot i així, a mesura que les condicions a nivell domèstic i internacional es van anar deteriorant al llarg de la tercera i quarta dècada del segle XX, el discurs antisemita es tornà omnipresent i els *experts* guanyaren molt de pes a l'hora de definir plans d'actuació vers els jueus (Pallister, 2008: 23). Els *experts* estaven convençuts que els jueus, especialment els americans, podien influenciar políticament i econòmicament les polítiques de les potències occidentals, una creença que els va empenyer a emprar una política favorable vers els jueus. L'objectiu bàsic era atreure i explotar el presumpte poder politicoeconòmic jueu per a desenvolupar el Manchukuo i ajudar a assolir els

⁷ La versió traduïda al japonès es publica el 1924 i marcà l'inici d'un seguit de publicacions antisemites com, per exemple, les revistes “Estudis sobre la conspiració internacional” (*Kokusai Himitsu Ryoku no Kenkyu*) i “La conspiració jueva i el problema de l'antijaponisme” (*Yudayajin no Inbo to Heinichi Mondai*), que són l'inici de la contribució japonesa a la narrativa sobre la conspiració internacional jueva (Pallister, 2008: 17).

objectius que perseguia el Japó a través de la guerra a l'Àsia Oriental (Bei, 2013: 58; Goodman i Miyazawa, 1995: 111; Kearney, 1993: 55). Així, el control de l'exèrcit sobre la política exterior japonesa durant la tercera dècada del segle XX va ser el que va permetre que els *experts* poguessin implementar les seves polítiques vers els refugiats jueus, especialment sobre el col·lectiu que hi havia a les zones de la Xina ocupades pel Japó (Pallister, 2008: 67).

En aquest escenari, Yasue i Inuzuka foren els principals artífexs del pla oficial d'acció japonès vers els jueus, el qual consistia en què el govern japonès fingís amistat amb els jueus per tal d'explotar la seva riquesa, aptituds financeres i empresarials i el seu poder i influència internacionals. El projecte fou batejat amb el nom de *Pla Fugu*⁸ i la situació a Europa va crear el context idoni perquè els *experts* poguessin implementar-lo. Així doncs, a finals dels anys trenta, sobretot després dels fets de la Nit dels Vidres Trencats (*Kristallnacht*), s'incrementà exponencialment el nombre de refugiats que arribaren al Japó o a les zones xineses que aquest controlava, sobretot Shanghai. Aquest augment sense precedents fou el que provocà que el Ministeri d'Assumptes Exteriors, a partir de 1938, comencés a definir una política sobre com afrontar els refugiats jueus (Bei, 2013: 68; Kearney, 1993: 56; Pallister, 2008: 24-25).

La política bàsica japonesa vers els jueus rebé el nom de “Esquema de les mesures vers els jueus” (*Yudayajin taisaku yōkyō*) i es va formalitzar durant la Conferència dels Cinc Ministres⁹ el 6 de desembre de 1938. Aquesta es basava en l'essència del *Pla Fugu* i la política vers els jueus que havia desenvolupat el govern del Manchukuo el gener d'aquell mateix any. Després d'un preàmbul on es declarava el compromís del Japó amb el principi d'igualtat racial, la política es dividia en els tres principis següents:

⁸ En japonès, *fugu* significa “peix globus”. El pla rep aquest nom després que Inuzuka comparés la creació i explotació d'un assentament jueu en territori japonès amb un plat de peix globus. Tal comparació deriva del fet que el peix globus és considerat una menja exquisida però si no és preparada adequadament, la seva consumició quasi sempre resulta fatal. En aquest sentit, s'entenia que utilitzar els jueus podia aportar grans beneficis a la nació, tot i que, si no s'era curós amb el tracte que se'ls donava, el país podria acabar sent controlat pels jueus.

⁹ La Conferència dels Cinc Ministres (*Goshō kaigi*) era l'entitat més important del govern japonès a l'hora d'elaborar polítiques i consistia en una reunió on hi participaven el Primer Ministre i els Ministres d'Exterior, de l'Exèrcit, de l'Armada i d'Hisenda (Goodman i Miyazawa, 1995: 111).

- (1) Els jueus que visquessin al Japó, Manxúria o la Xina havien de ser tractats equitativament i de la mateixa manera que la resta d'estrangers. No s'ha de fer cap esforç especial per a expulsar-los.
- (2) Els jueus que entressin al Japó, Manxúria o la Xina havien de ser tractats en base a les polítiques d'immigració existents per a cada país.
- (3) No s'havia de realitzar cap esforç per atreure jueus al Japó, Manxúria o la Xina. Nogensmenys, es permetien excepcions amb homes de negocis i tècnics que fossin valuosos per al Japó (Bei, 2013: 74; Fukai i Sato, 2010: 250; Goodman i Miyazawa, 1995: 111; Pallister, 2008: 25).

Malgrat que aquesta política fou favorable per als refugiats jueus, en cap cas s'ha d'interpretar com una política pro-jueva. Certament era de base i se sustentava en múltiples creences antisemites que reflectien les aspiracions de l'exèrcit i la desesperació que aquest tenia per atreure capital.

El 1939 el nombre de refugiats jueus excedia el que les organitzacions de suport i el Govern podien afrontar. Especialment a Shanghai els refugiats esdevingueren una càrrega social molt pesada i, per aquest motiu, el Govern i les elits locals van estar d'acord en revisar parcialment la política de 1938. Arran d'aquest fet, es va prohibir l'entrada de més refugiats europeus amb l'excepció d'aquells que poguessin pagar la quota d'entrada fixada per les autoritats, tinguessin un contracte laboral o haguessin de contraure matrimoni amb algun resident de Shanghai (Bei, 2013: 85).

Endemés, l'aliança amb Alemanya, sobretot a partir de la firma del Pacte Tripartit, va suposar un punt i a part en l'evolució de l'antisemitisme japonès. D'una banda, com a conseqüència de l'ascens al poder de les faccions progermàniques dins el govern japonès, es van endurir les regulacions cap als jueus. Aquest enduriment es va fer especialment palès després de l'atac a Pearl Harbor el 1941, ja que l'ajuda que es rebia per a atendre les necessitats dels refugiats es va reduir molt notablement. Al mateix temps, el govern adoptà algunes mesures antisemites en un intent de coordinar les seves polítiques amb les del seu aliat nazi. A tall il·lustratiu, al 1940 el govern acomiadà els *experts* dels seus càrrecs i ordenà a tots els cònsols que apliquessin noves regulacions a l'hora d'emetre visats d'entrada o trànsit pel Japó. La nova normativa obligava a denegar els visats a tots aquells que no tinguessin diners suficients per a cobrir el cost

de la seva estada al Japó ni els visats d'entrada a un tercer país (Bei, 2013: 93, 110; Pallister, 2008: 30).

A més dels canvis polítics esmentats, l'àmbit sociocultural també es va veure afectat per la nova aliança. Gràcies a la promoció de l'ambaixada alemanya van aparèixer un gran volum de llibres i discursos sobre la conspiració jueva amb teories de la conspiració que van cristal·litzar en el terme *Yudayaka* o Perill jueu, àmpliament utilitzat pels mitjans de comunicació. La força amb què l'antisemitisme va arrelar dins la societat japonesa a través de la literatura, les exposicions i els discursos antisemites, es veu, per exemple, en el fet que el *Mein Kampf* d'Adolf Hitler es mantingué molt de temps entre els *bestsellers* del país (Golub, 1992: 2).

Arribats a aquest punt és necessari comentar el cas concret de Chinue Sugihara, el cònsol japonès a Lituània entre 1939-1940. Bei (2013: 112) el defineix com un diplomata extraordinari perquè va ser un dels pocs que van salvar jueus emetent visats. El seu cas és rellevant perquè va ignorar les directrius i va aprovar i distribuir milers de visats, malgrat tenir instruccions precises sobre com i en quines circumstàncies podia fer-ho. Tot i que hi ha algunes evidències recents que suggereixen que Sugihara es va aprofitar de buits legals per a fer-ho, l'altruisme dels seus actes és innegable. Malgrat que hi ha dissidències entre les fonts, la xifra de refugiats que van salvar la vida gràcies a l'assistència del cònsol ronda els 3.500 (Golub, 1992: 3; Kearney, 1993: 64), si bé les anàlisis més optimistes parlen de xifres al voltant dels 6.000 (Shlensky, 2003: 13) o els 10.000 (Pallister, 2008: 41).

La darrera acció que va tenir una afectació directa sobre els jueus que dictà el govern japonès va ser la instauració d'un gueto a Shanghai durant el febrer de 1943. Allà s'hi van traslladar uns vint milers de refugiats considerats apàtrides. Malgrat que el procés de creació del gueto va ser molt semblant al nazi, el cert és que el de Shanghai no s'assemblava gens a cap dels seus homòlegs europeus. La mortalitat va ser molt baixa i el gueto va romandre obert i sense cablejat i els refugiats podien obtenir permisos per a sortir, temporalment, de la zona jueva (Bei, 2013: 123; Hanyok, 2004: 102; Pallister, 2008: 30). Del cas del gueto també va ser especialment rellevant la negativa constant del govern japonès a implementar cap dels plans d'extermini dels jueus que hi vivien proposats pel govern nazi (Kohno, 1983: 18, 19). Així, malgrat que

el Pla *Fugu* no es va poder materialitzar en cap moment, el govern japonès no va abandonar mai l'acostament pragmàtic que havia adoptat des del principi.

Per a comprendre l'antisemitisme japonès a part dels mites que es creien els membres del govern, també cal fixar-se en la visió que tenia la societat dels anys trenta i quaranta. El cert és que les concepcions referents als jueus eren polifacètiques i, en cap cas, hi havia una posició unificada. Per aquest motiu, l'antisemitisme fracassà a l'hora de convertir-se en una ideologia unificadora. Ni dins el mateix govern hi havia una percepció monolítica dels jueus. A més a més, molts japonesos s'identificaven amb el patiment jueu perquè el relacionaven amb el racisme occidental del *Yellow Peril* (Pallister, 2008: 35-40; Goodman i Miyazawa, 1995: 124), discurs que acusava els immigrants japonesos de ser una amenaça per a la seguretat nacional del país on emigraven, sobretot en el cas dels EUA. Endemés, aquest discurs derivà en atacs a través dels mitjans de comunicació, opressió institucionalitzada de la immigració i, finalment, canvis en la política migratòria i comercial nord-americana vers el Japó (Jansen, 2001: 253; Sawada, 1996: 41, 56). Així mateix, a part de ser víctimes del *Yellow Peril*, el Japó havia sofert altres tractes discriminatoris en el panorama de les relacions internacionals, com la negativa d'incloure la clàusula d'igualtat racial en el text fundacional de la Lliga de Nacions, el racisme científic occidental i el discurs racista nazi, el qual estipulava una jerarquia racial en la que els japonesos eren considerats clarament inferiors als aris. El principal punt de tensió es trobava en la definició del terme “no-ari”, ja que d'aquesta depenia que els japonesos fossin subjectes, o no, a la legislació racial nazi. Tot i les pressions japoneses, Alemanya no va canviar mai significativament les seves lleis racials ni tampoc va arribar a concedir el títol “ari honorari” als japonesos (Shidehara Furuya, 1995: 18, 20, 27).

Després d'analitzar tota aquesta sèrie de esdeveniments, resulta lògic el fet que el Japó no col·laborés amb Alemanya en la persecució dels jueus, ateses les diferències inherents en les ideologies racials d'ambdós països: mentre el racisme nazi es basava en la jerarquia racial establerta per Hitler, el racisme japonès es justificava a partir de l'assumpció que el Japó era l'única nació legítima per a encapçalar un nou ordre mundial ja que la raça *yamato* posseïa una puresa superior a la resta de races. Així, per als antisemites japonesos els jueus eren la materialització d'una alteritat endimoniada que xocava amb la puresa essencial japonesa (Pallister, 2008: 54, 62). Per aquesta raó,

l'antisemitisme japonès pot ser entès com un mecanisme de racionalització d'una amenaça imaginada per part d'aquells dirigents i ideòlegs que tenien com a màxima prioritat protegir la puresa del *kokutai* basada en l'adoració de l'Emperador (Kohno, 1983: 12).

En aquest punt del nostre estudi, no sembla desenraonat afirmar que la simplificació de l'antisemitisme japonès a un mer reflex de la política nazi o a una aberració històrica estranya són reduccionismes que emmascaren les complexitats, particularitats i matisos que aquest tingué, com defensa Pallister (2008: 91) en el següent text:

Using Jews, Japanese applauded the superiority of their national unity and humanity, emphasized their divine mission to free the world, and defined themselves through the un-Japanese characteristics of the enemy "Other." For some, the age-old Jewish conspiracy proved useful in explaining the historical motivations of the West in relation to Japan, and the Jewish enemy became a convenient and defenseless scapegoat for wartime behaviour and anti-Japanese sentiment. Japan could never divorce itself completely from the West, even in the wartime atmosphere, as many of its modern achievements were byproducts of Western influence. Yet invoking the Jewish enemy offered a way to bypass that history. Japanese afforded Jews a "double otherness" as both Westerners and Jews, associating them with the worst aspects of the West (...) but also with distinctly negative Jewish traits.

En resum, doncs, es podria afirmar que les actituds japoneses vers els jueus, malgrat ser molt diverses, tenien una estructura subtil, complexa i contradictòria que fusionava la sospita vers tot el que era estranger amb un esforç pragmàtic per explotar el "comodí jueu" en el desenvolupament de les relacions internacionals del país, sobretot amb els EUA (Hanyok, 2004: 101). La desconfiança vers l'estranger i la xenofòbia eren mecanismes de defensa per als japonesos que, des del segle divuit, sentien una profunda sensació de crisi espiritual vers la possibilitat d'ésser destruïts, de forma imminent, pels estrangers. Per aquest motiu, hom troba moltes similituds i paral·lelismes entre els discursos xenòfobs de l'Era Tokugawa i la retòrica antisemita del segle XX (Goodman i Miyazawa, 1995: 19, 28). L'actuació japonesa vers els jueus es tractà d'un acostament doble que Tetsuo Kohno (1983: 20) compara amb Dr. Jekyll (protegir els jueus) i Mr.

Hide (instrumentalitzar l'antisemitisme per a justificar els esforços bèl·lics i protegir la puresa del *kokutai*). Com a síntesi, per tant, es podria dir que tant les opinions dels *experts* com les de la resta de membres del govern així com els sentiments d'empatia que molts japonesos sentien vers la victimització dels jueus estaven basats en un enteniment molt superficial de qui eren els jueus o quina relació tenien aquests amb la Segona Guerra Mundial. Aquest divorci entre els jueus “reals” i els “metafòrics” és el causant que molts japonesos tinguessin dificultats a l'hora de determinar si els jueus eren amics o enemics (Pallister, 2008: 43). La manca d'enteniment és plasmada amb claredat pel filòsof Karl Löwith (1992: 10)¹⁰ a les seves memòries:

Aquello que en Roma evité conscientemente, en Japón lo realicé impulsado por un deseo de autoconocimiento: el aclararle a los extraños que habían sido engañados por la propaganda alemana y el comportamiento de los alemanes. Si pocos alemanes son capaces de plantear adecuadamente la cuestión de qué es lo judío y qué lo alemán, cuánto más los extraños a los que esa cuestión en nada les atañe. Mis colegas japoneses no estaban capacitados para tal ejercicio por mucha información sobre el particular que tuvieran en los periódicos. La mayoría eran unos ingenuos y otros asociaban la palabra «judíos» a Inglaterra o al capital americano, capital que en China les resultaba tan incómodo como necesario.

Vistos els principals punts de l'antisemitisme japonès i les principals polítiques que provocà, resta analitzar la figura concreta dels refugiats jueus que van arribar al Japó, aspecte que s'analitza amb detall en el següent apartat.

¹⁰ Karl Löwith (1897-1973) fou un important filòsof alemany, alumne de Heidegger. Amb l'inici de la persecució de jueus a Alemanya, emigrà a Itàlia (1934-1936), al Japó (1936-1941) i a EUA (1941-1952). Les seves principals contribucions a la filosofia són els estudis sobre problemes de la individualitat vinculats a la història humana, d'una banda, i l'anàlisi d'antropologia filosòfica, de l'altra. Investigà supòsits plantejats per Marx, Nietzsche i Hegel i criticà el pensament de Heidegger, així com algunes de les principals tesis de l'historicisme i l'existencialisme (Ferrater Mora, 1964: 94).

4. Els refugiats jueus al Japó

Fins ara el present estudi ha ofert algunes claus que justifiquen la presència dels jueus al Japó durant les dècades de 1930 i 1940, així com les decisions polítiques del govern japonès en relació a la seva problemàtica. En aquest darrer apartat comentarem específicament la figura dels refugiats jueus, els quals no arriben ni s'instal·len permanentment al Japó fins després de l'arribada del Comodor Perry el 1853.

El primer colon es va instal·lar a Yokohama el 1861. Al 1895, el seu assentament s'havia desenvolupat fins a esdevenir una comunitat d'unes cinquanta famílies, mentre que, paral·lelament, al llarg de la dècada de 1880 es creà una comunitat a Nagasaki que arribà a ser el doble de gran que la de Yokohama. Aquesta, però, es desintegrà durant la Guerra Russojaponesa i, arran de la seva desfeta, el rotlle de la Torah que posseïen fou entregat a la novella comunitat jueva de Kobe, la qual estava integrada per antics soldats jueus i ex-presoners de guerra (Kapner i Levine, 2000; Kohno, 1983: 5).

Després de la Revolució Russa, Kobe i Yokohama, amb el suport del govern japonès, ajudaren significativament els refugiats que arribaren al país. El govern accedí a la petició de Jacob Schiff de transformar les dues ciutats en centres de suport, com a mostra de gratitud per l'ajuda que varen rebre durant la Guerra Russojaponesa. Després del gran terratrèmol de l'àrea de Kantō el 1923, però, Yokohama quedà molt malmesa, fet que provocà que els supervivents jueus de la zona es traslladessin a Kobe (Kapner i Levine, 2000).

Els esdeveniments de la dècada de 1930 transformaren, de nou, la realitat dels jueus que vivien en zones administrades pel Japó. Després de la creació del Manchukuo el 1932, començà una persecució dels jueus de Harbin (ciutat que llavors acollia la comunitat jueva més gran dins l'Àsia Oriental) per part de civils japonesos que buscaven enriquir-se. Aquests van transformar la pràctica de segrestar jueus i demanar-ne rescats molt elevats en quelcom habitual. Després de l'horror que desencadenà el brutal assassinat d'un jueu que es negà a pagar el rescat el 1933, els anys següents foren testimonis de la dissolució de la comunitat ja que en marxaren més d'un 70% dels seus integrants, una part molt significativa dels quals s'instal·là a Shanghai (Bei, 2013: 60, 61). D'altra banda, amb l'inici de la persecució de jueus a Europa a partir de 1933, també hi començaren a arribar refugiats d'Alemanya i d'Àustria, la intenció original

dels quals era emprar la ciutat com a punt de pas perquè, en aquell moment, era l'únic lloc on podien viure sense visats (Fukai i Sato, 2010: 249).

A finals de la dècada de 1930, les laxes polítiques d'immigració japonesa combinades amb la recança de la resta de nacions d'acollir refugiats jueus van permetre l'entrada de milers de refugiats al territori nipó. Tot i que aleshores Kobe era la seu de la comunitat jueva més gran del Japó, la principal destinació dels refugiats va ser Shanghai, que estava sota control japonès des de 1937 (Pallister, 2008: 29). L'afluència de refugiats fou encara major després dels fets de la *Kristallnacht* i, sobretot quan, a causa de l'evolució de la Segona Guerra Mundial, només romangué oberta una sola ruta per a fugir d'Europa, la qual consistia en seguir les vies del transsiberià fins a Vladivostok i, des d'allà, agafar un vaixell cap al Japó. Un cop al Japó els refugiats miraven d'emigrar a un tercer país, una ruta que va estar oberta fins el 1941 (Samuels, 1971: 467). La majoria dels refugiats que va arribar al Japó, però, es va haver de quedar sota l'administració del país fins al final de la Guerra perquè no va poder obtenir la documentació necessària per a marxar (Bei, 2013: 137).

Malgrat tot, no tots els refugiats que van arribar a Shanghai eren jueus, ja que alguns només ho eren parcialment de sang, segons les lleis de Nuremberg¹¹, però, en realitat, eren cristians practicants. També hi havia un col·lectiu d'homosexuals i un altre format per oponents polítics del règim hitlerià, la meitat dels quals tenien entre trenta i cinquanta anys i una tercera part superava la cinquantena. Solien arribar sense feina i sovint els feien servir com a esquiroles. Com que hi va haver ocasions en les que varen treballar de franc amb l'esperança de poder substituir els treballadors russos i xinesos de classe baixa, van despertar sentiments antisemites entre els residents no jueus. A més, l'afluència de refugiats va exacerbar profundes divisions dins del propi grup jueu de Shanghai (Kearney, 1993: 63), unes tensions que es van produir en casos com el que agrupa la pròspera comunitat de jueus bagdadins sefradistes¹², que feia quasi cent anys

¹¹ Jewish Virtual Library (2015). "The Nuremberg Laws: Background & Overview", American-Israeli Cooperative Enterprise. [en línia] Disponible a: [Jewish Virtual Library](https://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/nurlaws.html) <https://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/nurlaws.html> [consultat el 9 de maig de 2015].

¹² S'anomenà "bagdadins" els jueus d'Orient Mitjà, els quals procedien d'Iraq, Síria i Yemen. També incloïa els jueus d'origen turc i persa (Jewish Virtual Library).

que s'havia instal·lat a la ciutat, i la nova comunitat ashkenazi¹³. Tot i això, les comunitats es van desenvolupar prou com per a fundar diaris, escoles primàries, clíniques mèdiques i, fins i tot, un centre d'ensenyament superior de negocis. Puntualment es varen celebrar concerts, exposicions d'art, programes de ràdio, teatre i proves esportives. Nogensmenys, la vida a Shanghai no era tan idíl·lica com a primera vista pot semblar, ja que l'habitatge era insuficient i de mala qualitat, hi havia escassetat d'aliments, manca d'aigua corrent, epidèmies, tifons, un desconeixement profund de la llengua i la cultura xineses i la pressió constant de viure en territori enemic (Bei, 2013: 128; Pallister, 2008: 30; Reichman, 2011: 29).

Entre 1933 i 1938 la majoria de gent que emigrà cap a Shanghai o el Japó foren professionals amb béns. A partir del 1939, però, a causa de la major aflluència de refugiats i la precarietat amb la que varen arribar, es calcula que només un 10% podia guanyar-se la vida de manera independent. Malgrat tot, entre els refugiats sempre hi va haver una quota força elevada de professionals i tècnics, com ara metges o advocats, de classe mitja-alta (Bei, 2013: 27, 68, 77). Aquest mateix perfil de refugiat és el que Karl Löwith esmenta quan parla de la seva estada al Japó (1992: 143, 144).

En un període de dos anys (1938-1940) uns 18.000 refugiats van arribar a Shanghai. Malgrat que tan sols va ser una petita part d'aquests (5-10%) els que es van veure forçats a viure als camps de refugiats (*heime*), un percentatge molt major depenia dels serveis que s'hi oferien. Els *heime* estaven ubicats a Hongkew, la zona més pobre de Shanghai i fins el 1939 van poder oferir dos àpats diaris per persona, tot i que a partir de 1940, però, la quantitat es reduí a un. També s'hi oferien serveis mèdics però, malgrat que hi havia excedent de doctors entre els refugiats, la manca de recursos va malmetre molt els serveis dels hospitals. Així mateix, les petites cases unifamiliars de Hongkew acollien diverses famílies alhora, atès que l'espai habitable de Hongkew era quelcom molt difícil d'aconseguir perquè, a part de refugiats europeus, hi havia més d'un milió de refugiats xinesos. Per aquest motiu, la superpoblació i la pobresa extrema provocada

¹³ Els jueus ashkenazis foren aquells que tenen costums religiosos i culturals originaris dels jueus alemanys. Es diferenciaren dels sefradites perquè aquests, malgrat també tenir orígens europeus, seguien la tradició espanyola. Les comunitats ashkenazis per excel·lència són les dels EUA, les d'Anglaterra i les dels països membres de la Commonwealth (Werblowsky i Wigoder, 1997: 72).

per la guerra van fer que els carrers sovint quedessin plens de cadàvers (Reichman, 2011: 22-27).

Després de l'esclat de la Guerra del Pacífic les condicions de vida per als refugiats es van endurir notablement, ja que augmentaren, encara més, la pobresa i la precarietat i, alhora, s'escampà el terror per la possibilitat que el Japó implementés mesures d'extermini nazis. La situació arriba al seu punt àlgid amb la proclama, el febrer de 1943, de la instauració d'un gueto jueu a Hongkew, on es va ordenar que hi anessin tots els refugiats apàtrides. El govern japonès entenia que un refugiat apàtrida era qualsevol individu que hagués arribat a Shanghai a partir de 1937 des d'Alemanya, Àustria, Txecoslovàquia, Hongria, Polònia, Lituana, Letònia o Estònia i en el moment de la proclama es trobés sense nacionalitat. Arran d'això, entre 18.000 i 20.000 jueus van ser forçats, fins al final de la Segona Guerra Mundial, a viure en una zona de Shanghai que ja acollia 10.000 refugiats xinesos (Pallister, 2008: 57; Reichman, 2011: 34-35).

Tot i l'empitjorament de les condicions de vida derivades del fet de viure en un gueto, els refugiats jueus van sobreviure en millors condicions que els seus homòlegs a Europa. En aquest cas com a mínim varen tenir l'opció d'obtenir permisos per a marxar temporalment del gueto, no van ser forçats a treballar i no van haver d'afrontar l'amenaça del genocidi (Bei, 2013: 123). A més dels que hi havia a Shanghai, els jueus que van poder romandre al Japó i, molt particularment, els de Kobe, van estar sempre ben alimentats i cuidats. Això, en bona mesura, va ser a causa de les donacions d'una secta japonesa cristiana, l'Església de la Santedat, que creia que els jueus i els japonesos provenien dels mateixos ancestres, les Deu Tribus Perdudes (Kearney, 1993: 65).

La mortalitat de jueus en territori japonès va ser molt baixa. A Shanghai, en el període 1939-1945, la xifra va ser de 13 morts per cada miler d'individus. El dia que van morir més jueus va ser el 17 de juliol de 1945 a causa del llançament erroni d'una bomba nord-americana. En total, doncs, al llarg de tot el conflicte bèl·lic a Shanghai van morir 1.700 jueus a causa de la pobresa extrema i 31 més a causa de la bomba. L'accident també provocà 250 ferits (Pallister, 2008: 31; Reichman, 2011: 37). En total es calcula que van ser uns vint-i-quatre milers de jueus els que van poder escapar de l'Holocaust emigrant a través del Japó o vivint sota l'administració japonesa (Pallister, 2008: 31).

5. Conclusions

Al llarg del present estudi s'han ofert diverses claus per a comprendre per què el Japó va decidir salvar la vida a milers de refugiats jueus a finals dels anys trenta i durant la Segona Guerra Mundial tot i estar formalment aliat amb l'Alemanya Nazi.

D'una banda, hem vist que el Japó imperialista feia anys que es veia implicat en un procés de redefinició de la seva identitat nacional. Un dels principals motius de la recerca d'una nova identitat era el desig del país de demostrar que estava al mateix nivell que la resta d'Estats-nació moderns. La insistència per eliminar els Tractats Desiguals i la participació en les Guerres Sinojaponesa i Russojaponesa exemplifiquen la voluntat que tenia la nació d'ésser reconeguda. Així mateix, l'ascens de l'ultranacionalisme es justificà per una sèrie d'esdeveniments, a nivell domèstic i internacional, que van propiciar l'aparició de grups de base nacionalista i la propagació d'un tradicionalisme creixent. L'ultranacionalisme japonès estava directament relacionat amb la carrera imperialista del país, la qual, al seu torn, era fruit de la barreja d'aspiracions militars vinculades a una noció de geopolítica competitiva, de nocions autòctones de supremacia i de diversos interessos econòmics. El procés de radicalització culminà amb l'aparició i implementació del *kokutai* emmarcat, alhora, en la retòrica panasiàtica. Aquest va acabar justificant el projecte d'un nou ordre regional (*i.e.* l'Esfera de Coprosperitat de la Gran Àsia Oriental) encapçalat pel Japó.

També hem observat que els acostaments entre Alemanya i el Japó, començats el 1936 i culminats amb la firma del Pacte Tripartit el 1940, van resultar en una aliança oportunista i plena de desconfiança, ja que responia a motius de *Realpolitik* i no hi va haver mai una implicació sincera de cap de les dues parts. El secretisme i el diferent ordre de prioritats de cada país va impedir que les polítiques d'ambdues nacions s'arribessin a coordinar de manera satisfactòria. A més de la frustració que va generar la manca de resultats d'aquesta aliança, el Japó se sentia frustrat per ser considerat un país racialment inferior, tal com ho van demostrar la negativa d'incloure la clàusula d'igualtat racial al text de la Lliga de Nacions, el *Yellow Peril* o el racisme nazi.

D'altra banda, un dels principals punts de l'estudi ha consistit en l'anàlisi de l'antisemitisme japonès, basat en estereotips importats d'Occident durant el segle XX a través, sobretot, d'obres com *Els Protocols dels Savis de Sió*. Un dels principals usos de l'antisemitisme va ser definir el Japó davant un Altre imaginat i antitètic. Cal dir que les

obres que van fonamentar el discurs antisemita japonès arribaren al Japó després de la intervenció a Sibèria durant la Revolució Russa. Aquesta campanya militar, a més, va resultar en l'aparició dels "experts en jueus" dins l'exèrcit japonès, dels quals destaquen el Capità Koreshige Inuzuka i el Coronel Norihiro Yasue, els principals artífexs del pla bàsic d'actuació japonès vers els jueus. Aquest consistia en fingir amistat amb els jueus per a poder utilitzar-los al seu favor en l'àmbit de les relacions internacionals. En aquest punt s'integra el Pla *Fugu*, projecte creat amb l'objectiu explícit d'atreure capital jueu estranger i invertir-lo en el desenvolupament del Manchukuo. Malgrat que aquest no es va arribar a acomplir, la seva essència va servir de fonament a la política oficial japonesa vers els jueus que s'aprovà el desembre de 1938 i era favorable als jueus. Nogensmenys, hom no pot interpretar-la com una demostració de sionisme per part del govern japonès, ja que tant les idees dels *experts* i les decisions del Govern estaven basades en un ampli ventall de nocions antisemitiques com l'actuació del Govern responia a un pragmatisme interessat i mostrava la desesperació de l'exèrcit per a atreure capital.

A partir de la firma del Pacte Tripartit i, sobretot, després de l'inici de la guerra al Pacífic, les regulacions vers els jueus es van endurir. El punt àlgid d'aquest enduriment arriba al febrer de 1943 amb la instauració d'un gueto jueu a Hongkew, la zona més pobra de Shanghai. Malgrat tot, els prop de vint milers de refugiats jueus que van ser forçats a viure-hi van poder sobreviure en més bones condicions que aquells que van romandre a Europa. Endemés, el govern japonès no va abandonar mai el seu enfocament pragmàtic i, conseqüentment, els jueus sota l'administració japonesa no van haver d'encarar-se a l'amenaça de l'extermini i al final de la Guerra les polítiques japoneses van salvar la vida a uns 24.000 jueus.

Arribats a aquest punt, l'actuació japonesa no sembla tan contradictòria com en un principi podíem imaginar. D'una banda, l'antisemitisme japonès respon a la necessitat de trobar un arxienemic amb qui poder-se comparar per a fer més fàcil l'exaltació de les pròpies virtuts i justificar unes actuacions imperialistes concretes. Els jueus van resultar el perfil idoni perquè se'ls van poder atribuir els pitjors atributs d'Occident i, alhora, del judaisme. Així mateix, la mitificació dels jueus, àmpliament introduïda dins les elits del país pels *experts*, va empènyer el govern japonès a mirar de protegir-los. Aquesta decisió no responia a cap causa humanitària sinó que era la millor manera que es va veure de protegir el tan fonamental *kokutai*. Cal tenir present, a més, que al Japó no es

va arribar a consolidar una concepció única i homogènia dels jueus i això també va repercutir en les polítiques que es van definir.

Els casos de Sugihara i del gueto de Shanghai, que es pot considerar una mena de santuari en comparació als camps d'extermini europeus, poden contribuir a construir una imatge del Japó com a país pro-jueu. Certament, des de la immediata postguerra, hi ha hagut molta gent que ha utilitzat aquests casos i la catàstrofe de les bombes atòmiques per a compartir el victimisme amb els jueus i exculpar, així, el país de les responsabilitats que té per totes les atrocitats que va cometre. El que jo voldria suggerir, però, és que els casos de Sugihara i Shanghai, sobretot el de Sugihara, s'han d'entendre com fenòmens excepcionals dins d'un país que va actuar buscant el benefici propi i volent fer gala de la seva plena capacitat de raonament i presa de decisions com a Estat-nació modern. No cedir davant les pressions d'un aliat que es considerava racialment superior i mirar d'utilitzar aquells que podia manipular el govern de les potències occidentals, semblen mostres de la necessitat que tenia el Japó de defensar el seu orgull com a nació autònoma. Nogensmenys, però, i independentment que les motivacions fossin antisemites, el que no es pot negar és que l'actuació japonesa va crear un refugi per a milers de víctimes d'una de les màximes expressions del mal radical.

Bibliografia

- Bei, Gao (2013) *Shanghai sanctuary: Chinese and Japanese policy toward European Jewish refugees during World War II*. New York: Oxford University Press.
- Bronner, Stephen Eric (2000) *A Rumor About the Jews: Reflections on Antisemitism and the Protocols of the Learned Elders of Zion*. New York: St. Martin's Press.
- Doak, Kevin M. (2007) "The concept of ethnic nationality and its role in Pan-Asianism in imperial Japan". A Sven Saaler i Victor Koschmann (eds.) *Pan-Asianism in Modern Japanese History: Colonialism, regionalism and borders*. New York: Routledge, pp.168-181.
- Dower, John W. (1986) *Without Mercy: Race and Power in the Pacific War*. New York: Pantheon.
- Encyclopædia Britannica, 2015 "Order of the Rising Sun". [en línia] Disponible a: *ENCYCLOPÆDIA BRITANNICA*
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/504465/Order-of-the-Rising-Sun>
[consultat el 8 de maig de 2015]
- Ferrater Mora, José (1964) *Diccionario de Filosofía*. Buenos Aires: Editorial Sudamericana.
- Fukai, Tomoaki i Takashi Sato (2010) "An Aspect of The Jewish Question in Modern Japan: Correspondence between Leo Baeck and Tetsutarō Ariga", *Zeitschrift für Neuere Theologieggeschichte (Journal for the History of Modern Theology)*, 17 (2): 247-270.
- Golub, Jennifer (1992) *Japanese Attitudes Toward Jews*. New York: American Jewish Committee. [en línia] Disponible a: *American Jewish Committee Archives*
http://www.ajcarchives.org/AJC_DATA/Files/889.pdf [consultat el 5 de maig de 2015]
- Goodman, David G. (2005) "The *Protocols of the Elders of Zion*, Aum, and Antisemitism in Japan". *Posen Papers in Contemporary Antisemitism*, n° 2. Jerusalem: Vidal Sasson International Center for the Study of Antisemitism.
- Goodman, David G. i Masanori Miyazawa (1995) *Jews in the Japanese Mind: The History and Uses of a Cultural Stereotype*. New York: The Free Press.
- Gordon, Adrew (2014) "Social Protest in Imperial Japan: The Hibiya Riot of 1905. 帝国日本における社会的抗議行動 1905 年の日比谷焼打事件", *The Asia-Pacific*

- Journal*, 12 (3). [en línia] Disponible a: *The Asia-Pacific Journal: Japan Focus* <http://japanfocus.org/-Andrew-Gordon/4150> [consultat el 18 d'abril de 2015]
- Gordon, Andrew (2003) *A Modern History of Japan: From Tokugawa Times to the Present*. New York: Oxford University Press.
- Hanyok, Robert J. (2004) "Japan and the Jews in the Far East". A Robert J. Hanyok *Eavesdropping on Hell: Historical Guide to Western Communications Intelligence and the Holocaust, 1939-1945 Series VI, Volume 9*. Center for Cryptologic History: National Security Agency, pp. 99-104. [en línia] Disponible a: *Jewish Virtual Library* <https://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/nsarep.pdf> [consultat el 15 d'abril de 2014]
- Jansen, Marius (2001) "The Rise of Revolutionary Nationalism". A Wm. Theodore de Bary, Donald Keene, et al. (eds.) *Sources of Japanese Tradition. 1600 to 2000. Part two: 1868 to 2000*. New York: Columbia University Press, pp. 252-298.
- Jewish Virtual Library (2015) "The Nuremberg Laws: Background & Overview", *American-Israeli Cooperative Enterprise*. [en línia] Disponible a *Jewish Virtual Library* <https://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/nurlaws.html> [consultat el 9 de maig de 2015]
- Jewish Virtual Library (2015) "Baghdadi Jews", *American-Israeli Cooperative Enterprise*. [en línia] Disponible a: *Jewish Virtual Library* <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/vjw/India.html#5> [consultat el 9 de maig de 2015]
- Jones, Francis Clifford (1970) "The System of Extraterritoriality in Japan". A Francis Clifford Jones *Extraterritoriality in Japan*. New York: AMS Press, pp. 27-46.
- Kapner, Daniel Ari, i Stephen Levine (2000) "The Jews of Japan". *Jerusalem Letter*, 425 (24) Adar I 5760. [en línia] Disponible a *Jerusalem Center for Public Affairs* <http://www.jcpa.org/jl/jl425.htm> [consultat el 6 de maig de 2015]
- Kearney, Gerald David (1993) "Jews Under Japanese Domination, 1939-1945", *Shofar: An Interdisciplinary Journal of Jewish Studies*, 11 (3): 54-69.
- Kohno, Tetsuo (1983) "Debates on the Jewish Question in Japan", *法政大学教養部 (Hōsei Daigaku Kyōyō Bu)*, 1983-01: 1-33. [en línia] Disponible a: *Japanese Institutional Repositories Online*

- http://repo.lib.hosei.ac.jp/bitstream/10114/4357/1/kyoyo46_kouno.pdf [consultat el 5 de maig de 2015]
- Kowner, Rotem (1997) "On Ignorance, Respect and Suspicion: Current Japanese Attitudes Toward Jews". *ACTA Ocasional Papers*, nº 11. The Vidal Sassoon International Center for the Study of Antisemitism, Hebrew University of Jerusalem.
- Lilian Goldman Law Library (2008). "Three Power-Pact Between Germany, Italy, and Japan, Signed at Berlin, September 27, 1940", Yale Law School. [en línia] Disponible a: *The Avalon Project Documents in Law, History and Diplomacy* <http://avalon.law.yale.edu/wwii/triparti.asp> [consultat el 9 d'abril de 2015]
- Löwith, Karl (1992) *Mi vida en Alemania antes y después de 1933. Un testimonio*. Madrid: La balsa de la Medusa.
- Maruyama, Masao (1969) "Theory and Psychology of Ultra-Nationalism". A Masao Maruyama *Thought and Behaviour in Modern Japanese Politics*. London: Oxford University Press, pp. 1-24.
- Meiji Jingu. "The Imperial Rescript on Education", Meiji Jingu. [en línia] Disponible a: *About Meiji Jingu* <http://www.meijijingu.or.jp/english/about/6.html> [consultat el 18 d'abril de 2015]
- Meskill, Johana Menzel (1966) "The Pursuit of a Great Coalition". A Johanna Menzel Meskill *Hitler & Japan: the hollow alliance*. New York: Atherton Press, pp.1-48.
- Pallister, Cassey J. (1981) "Japan's Jewish 'Other': Antisemitism in Prewar and Wartime Japan", *University of Oregon theses, Interdisciplinary Studies Program: Asian Studies, M.A.* [en línia] Disponible a: *UOLibraries* <http://hdl.handle.net/1794/7780> [consultat el 18 de desembre de 2014]
- Peters, Anne (2007). "Treaties, Unequal", Oxford Public International Law. [en línia] Disponible a *Max Planck Encyclopedia of Public International Law [MPEPIL]* <http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1495#> [consultat el 17 d'abril de 2015]
- Reichman, Alice I. (2011) "Community in Exile: German Jewish Identity Development in Wartime Shanghai, 1938-1945", *Claremont McKenna College*. [en línia] Disponible a: *CMC Senior Theses*

http://scholarship.claremont.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1136&context=cmc_theses [consultat el 7 de maig de 2015]

Saaler, Sven (2002) "Pan-Asianism in Meiji and Taishō Japan – A Preliminary Framework". *Working Paper* 02/04. Philipp Franz Von Siebold Stiftung Deutsches Institut für Japanstudien.

Samuels, Stanley T. (1971) "Japan", *American Jewish Year Book*, 72: 460-473. [en línia] Disponible a: *Global Jewish Advocacy* http://www.ajcarchives.org/AJC_DATA/Files/1971_13_Japan.pdf [consultat el 5 de maig de 2015]

Sawada, Mitziko (1996) "Culprits and Gentlemen. The Legitimation of Class Differences in Meiji Emigration Policy, 1891-1908". A Mitziko Sawada *Tokyo Life, New York Dreams. Urban Japanese Visions of America, 1890-1924*. Los Angeles, Oxford: University of California Press, pp. 41-56. [en línia] Disponible a *UC Press E-Books Collection*, 1982-2004 <http://publishing.cdlib.org/ucpressebooks/view?docId=ft7x0nb515&chunk.id=d0e1313&toc.depth=1&toc.id=&brand=ucpress> [consultat el 8 de maig de 2015]

Shidehara Furuya, Harumi (1995) "Nazi Racism Toward the Japanese. Ideology vs. Realpolitik", *NOAG*, 157-158: 18-75. [en línia] Disponible a *Universität Hamburg - Mitteilungen der gesellschaft für Natur- und Völkerkunde Ostasiens e.V.* https://www.uni-hamburg.de/oag/noag/noag1995_2.pdf [consultat el 9 d'abril de 2014]

Shlensky, Jane (2003) "Considering Other Choices: Chinue Sugihara's Rescue of Polish Jews", *Japan Studies Association Conference "Reconsidering Hiroshima/Nagasaki"*. [en línia] Disponible a *Anthropology and Sociology Page of Diane C. Freedman* <http://faculty.ccp.edu/faculty/DFreedman/HCS/Shlensky.pdf> [consultat el 8 de maig de 2015]

Tipton, Elise K. (2002) *Modern Japan: A Social and Political History*. New York: Routledge.

Werblowsky, R.J. Zwi, i Geoffrey Wigoder (eds). (1997) *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*. New York, Oxford: Oxford University Press.